

compoziția *sjike-boka* e tradusă prin „a ki se ért, se hall“, adică „cel care nici nu înțelege, nici nu aude.“

În glosarul făcut de Damé la *Proverbele* lui Zanne vol. II, *șuchiat* e tradus prin ‘creux, vide’. Dacă deschidem însă cartea la pag. 468, la care sântem trimiși, întâlnim locuțiunea: *iși face urechea șuchiată*, în care acest cuvânt e întrebuințat încă în înțelesul original de „surd“.*)

Cât despre varianta *deșuchiat*, care se găsește în Muntenia, aceasta trebuie analizată ca *des* + *șuchiat*, iar compunerea cu prefixul *des-* se datorește influenței unei serii întregi de cuvinte cu înțeles asemănător, precum: *desmățat*, *deșanțat*, *destrăbalat* etc.

Tiktin traduce, în Dicționarul său român-german, pe *deșuchiat* prin ‘der im Kopfe nicht richtig ist, verdreht, nährisch’, deci îi dă tocmai înțelesul cuvântului *șuchiat*. Din informațiile ce le-am cules, reiese însă că *deșuchiat* are altă nuanță de sens, care explică traducerea de ‘zerfetzt, zerlumpt’ pe care o dă Polizu cuvântului. Astfel *deșuchiat* se zice de un om care are îmbrăcămintea în dizordine (comunicat de G. Vâlsan), iar unii scriitori îl întrebuințează cu sensul lui ‘deșanțat, bizar’, astfel Caragiale (*Schițe* 69/4), care vorbește de „gesturi *deșuchiate*“ și St. O. Iosif, în traducerea poeziei Lenore de Bürger:

Acum se strâng în cimitir
Stafiile la lună,
Și-o horă *deșuchiata* ’ntind
Și cântă împreună.

Sextil Pușcariu.

III

Cârlan

Este un termen păstoresc, privitor mai ales la oi, uneori și la cai. După cercetările mele personale, aproape în toate regiunile locuite de Români — la Macedoromâni și Istroromâni nu există — înseamnă „mielul după ce a fost înțarcat“. Înțarcarea

*) Explicarea „nu-i pasă, lasă greul pe altul“ mi se pare cam puțin nimerită. Probabil că expresia aceasta se întrebuințează ca și „își face urechea-toacă“ pentru omul care se face că nu aude, nevoind să înțeleagă ce-i spus, oricâte i-ai tocă.

mieilor se face de obicei cam pe la sfârșitul lunii Mai sau la începutul lunii Iunie, după regiuni și după felul timpului. Prin urmare, cam la două luni după fătat, mieii devin *cârlani* și se numesc așa până în anul următor, când, după înțărirea noilor mieii, se numesc *mioare*. Femeninul preponderază de astădată, pentru motivul că marea majoritate a lor sânt de parte femeiască (oi) — păstrate pentru prăsilă — și numai cam 10% sânt berbeci. În perioada celor două luni de după fătat se numesc cu un nume generic „miei“, fiindcă sânt amestecați și „miei“ și „miele“. De asemenea și după întărire, se numesc colectiv „*cârlani*“ la masculin, pentru că formează la un loc un grup a parte, zis „turma (cioporul etc) de cârlani“. Sânt păziți la pășune de cei mai buni ciobani (cârlanarii), pentru ca să scoată elemente cât mai bune pentru prăsierea viitoare. Dacă sânt cârlani mai puțini, încât nu pot forma singuri o turmă, atunci se amestecă cu mioarele (mieile din anul trecut) și se numesc turma de mioare sau sterpe, în deosebire de cealaltă turmă, a oilor care au fătat și dau lapte în vara respectivă. Dacă sânt multe, mioarele pasc deosebit de ârlani. Pentru a avea clară noțiunea de cârlan trebuie să mai adaug, că aceasta nu este legată de ideea de vârstă, cum e cazul pentru „mioară“, „târțiu“, „noatin“ etc.

În unele regiuni însă) — și cunosc destul de bine viața păstoraască — unde păstoritul este în decădere, sau nu este ocupațiunea de căpetenie locuitorilor, înțelesul cuvântului „câr-

1) Iata din răspunsurile date la „Chestionarul Hasdeu“, câteva.

I, Cari cuprind ideea de miel înțarcat.

Buzău II, 87, 131, 187 și 203.

Covurlui 68; Constant 239.

II, Care cuprind ideea de *mie*, *miea* (oale, berbeci) de 1-3 ani
Constanta 239, Buzău II, 27, 49. Mușcel IX, 482.

III, Cari cuprind ideea de mânz, cal de unul, doi, trei și chiar patru ani. Buzău II, 185, 222. Mușcel IX, 265; Olt XI 184.

Cum se poate observa, în unele județe se dau toate trei înțelesurile, ceea ce denotă și confuzie și nu numai evoluția sensului dela ceea ce a însemnat la început.

lan“ a suferit schimbări). A început să se aplice și la mânz mai mari, confundându-se în unele părți cu „noatin“ (mânz de un an). În felul acesta e legat, de cele mai multe ori, greșit de ideea de vârstă și se definește de către unii și prin miel, oaie de un an sau doi«. Astfel se explică amestecul a două înțelesuri ce-l întâlnim în dicționare și în diferite texte privitoare la „cârlan: 1, mielul după ce a fost înțărcat și 2, miel sau mânz de un an (uneori chiar de doi și trei ani). Important de știut la înțărcatul mieilor este mai ales faptul că nu se „opresc“ toți mieii pentru „prăsilă, pentru a deveni „cârlani“, ci numai cei mai buni, cei mai frumoși, cei pe cari păstorii îi socotesc a fi de rasă mai bună. Când e vorba de berbecuții „de rudă“ (de prasilă) alegerea se face și mai scrupulos, decât pentru miele.

Aci stă — în această selecționare — și elementul primitiv în înțelesul cuvântului „cârlan“. Este adică meiu care prin structura lui din naștere și prin grăsimea la care a ajuns în cele două luni, cât a fost „sugar“, pășă la înțărca, devenind „ținut“ pentru reproducere.

În felul acesta ajungem, cred, să întrezărim originea acestui cuvânt, care ca și aproape toate celelalte privitoare la berbec, miel, mioară etc., ne duce tot la o formă latină.²⁾

Este *carnalis*, -e, însemnând propriu zis „e carni constans, animalis“ Cuvântul se înalțește în expresii, precum: *carnales*

1) cf. Tiktin Rum.-De tsch Wörterb.

Cârlan, junges vom Schafe od Pferde in d r Zeit de Enthung bis zur Zuchtreife (2 bis 4 od 5 Lebensjahr, Jahrling, Zeitbock Füllen. Fem *cârlană*, pl -ne; dim. *cârlănaș*, -a; -lăior. mag *krilan* Cf și următoarele: *Cârlani* (corespunzător grecescului ἀμύ), Biblia n 1688, turmă de cârlani, păscută de opt ciobani. Alecsandri. Poezi populare, București, 58; agneau de six mois à un an, agneau sevre. E Dame. Terminologie 68, 69, 99; *Cârlan* mielul după înțărca, până la un an. I. Creanga, Opere ed. Minerva, Glosar (făcut de un bun cunoscător al pastoritului, I. Gh. T. Kirileanu); *Cârlană*, meluța de un an. Șezatoarea I, 70.

2) Weigand presupune că cuvântul ar sta în legătură cu sârb. *krđ* Rudel, Herd, slov. *krđel*, care ar da **krđlan* ein Schaf resp Pferd, das der grossen Herde eingefügt werden kann. (Jahresb. XVI, p. 222). Filipide îi deriva din **cârnan* — carne (Ist. I. rom. 150).

fetus, *generationes*; *carnalem* originem etc. Ca sinonime se dau formele „*corporalis*“, „*creatus*“¹⁾

Ca punct de plecare trebuie să luăm deci înțelesul de: „făt“ (care la început a fost tot un termen păstoresc), miel trupeș, cărnos, gras, frumos, și deci bun de ținut pentru prăsilă — *cârlan*. Foneticește a trebuit să se dezvolte astfel: *carnalem*, *cârnare*, plur. *cârnari*, după care s'a refăcut un singular, *cârnar*, mai ales alături de un feminin **carnare* (sau *cârnara*), precum este astăzi *cărlan* și *cârlană*. Cf. și miel *sugar* și miea *sugara*, iar pentru *-are*, devenit *-ar*, cf., între altele, *digitale* > *degetar*.

Apoi prin disimilare, foarte explicabila în asemenea poziție *cârnar* a devenit **cârnal*,

și apoi prin metateză: *câr-nal* a devenit *câr-lan* (cf. *cute-lu* > *atinel*, *rumesă* > *rumugă* > *rugumă* etc).

S'ar putea admite și o fază: **cârnar* > *cârnar* (cf. *farina fanini*), și apoi *cârnar* > *cârlan*, prin disimilarea *n-n l-n* (cf. forme *anen nta ame ința*, *funun ine fu ingine* etc) Mi ales că al t r i, de cu vrem au trebuit să apară dim. **cârnul* > *cărlanul* > *ca lator carnitor* (cf. *mirioară* > *milioara*). O ic m, cuvântul a trebuit să se atrase de vreme de către altele cu care acesta conviețuiește precum mai ale: *Juncan*, *baetan*, *con* (f și nume e de vite *Jian*, *Plan*, *Balan*, *Duman* etc), care aveau terminațiunea *-ari*. În limbile romanice se întâlnesc forme care corespund oare ca fonetism: it. *carnile*, sp. *carnal*, francog. *charnel*²⁾ Aici trebuie adăugat, cred, și prov. *caruel* ad., „*charnel* (jour) gras en chair et en os, vivant, s'isic de bétail surpris dans les lieux défendus; le bétail saisi“)

D- M. Lübke da ca derivate din *caro* (*carne*) în limbile romanice formele: vepl. *karnual*, span. *carnero*, port. *carneiro* „*Hammel*“, „*Widder*“, deci cu înțeles apropiat de cel românesc, (cf. pe tru evoluția înțelesului, și forma dialectală, din *Vionnaz*, *tsernoa carnutus*, „*Kuh mit grossem Euter*).⁴⁾

1) Cf. pentru toate acestea *Thesaurus Linguae Latinae* p. 475

2) W. M.-Lübke, în *Thesaurus Linguae Latinae*.

3) Emil Levy, *Petit Dictionnaire provençal-Français*.

4) W. M.-Lübke, *Rom. Etym. Wörterbuch*

Chepcel

Am cules în Serbia acest cuvânt, pentru lămurirea înțelesului căruia dau aceste versuri din eantecul „*Dela noi, la voi*“, cules la Români din Serbia, satul Râtcova (Craina).

Jos la rădăcină,
O lină fântână
Cu jghiab de alamă,
Cu țutur de fer,
Chepcel de-aurel,
Bea voinici cu el.

Cel de la care am cules aceste versuri mi-a explicat că chepcel „e căuc“¹⁾.

În limba latină există și diminutivul cf. *Caucellus*, „Becher“, în vechea fr. „moulin à *choisel*“, durch ein Reservoir gespeiste Mühle²⁾

Din punct de vedere fonetic, indiferent dacă pornim de la un prototip latin sau de la un dim. românesc, s'a dezvoltat astfel: *caucel* < **cavcel* > **căbcel* > *căpcel* > *chepcel*; prin trecerea lui *u*, înaintea consoanței la *v* > *b* > *p*, fenomen care se mai întâlnește și în alte cuvinte, în graiul din Serbia, Bănat etc. (precum: *capta* < *cavla* < *căiuta*; *cheptoare* < *cheutoare*) și prin trecerea lui *ca-* la *che* >, în poziție atonă (f. formele dialectale cunoscute: *chimeșe* < *camășe*; *închêpe* *încape* și chiar *ghuna gheină* < *gaina*, cum am auzit personal în Bihor).

Pentru trecerea lui *u* > *p*, **caucel* a putut fi influențat și de *chupce*, (cf. nota 3, sau de *chepcea* (ture. *Kepece*, Schaumlöffel, apud Tiktin o. c.)

Note înă (lână).

Se numește în jud. Vâlcea și în Serb'a lana de pe noatin.³⁾ În Vâlcea și mielul de un an se numește noatin. Cum sufixul *-inus* a încetat de mult, odată cu formarea limbii romane, cuvântul ne duce la un derivat latin *annotin:nus* care trebuie

1) Cf. și Tiktin, Dic'. chipcel explicat prin Becherlein (2) din fraza: „și-și scoase chipcelul lui și-l umplu de apă“ (Ioan Zlatoust, Mărgăritare, București 1691).

2) W.-M.-Lübke o. c

3) Dl. Tiktin o. c da forma (lână) „*noatină*“

pus alături de altele care se referă la părul sau lâna animalelor. Astfel sânt: *căprună* „lână de capră“, la Aromâni, și *Megleniți* și păstrat ca nume de oaie la Dacoromâni;¹⁾ cf. pentru sufixul *-inus* și formele *porcină* (carne de porc, în dacorom și maced, *un* (de oaie, mai ales lapte)²⁾

A piersică (chersică³⁾).

Se întâlnește în toată Muntenia și în părțile Bârsei. Inseamnă a da cuiva o bătaie mai ușoară, mai ales când e vorba de copii. Se aude în expresii ca „am să te piersic eu“.⁴⁾ „I-a piersicat rău, bine“ etc. (cu o nuia, băț ori cu altceva, cu care nu se poate da o bătaie prea aspră). Are și înțelesul de „a „ustură, a tăia“ pe cineva cu vorba, gluma“.⁵⁾

Evident, *a piersică* are o întrebuințare mai rară astăzi, cum se întâmplă cu atâtea cuvinte cari se izolează dela o vreme în anume regiuni numai, restrângându-și și înțelesul. Judecând însă după forma lui, nu poate fi decât vechiu, căci, dacă ar fi un derivat mai nou, ar trebui să fie, mai curând, de conj. IV-a.

Cercetând în dicționare înțelesurile verbului lat. *sēco*, *-are* care a trecut în limbile romanice, atât simplu cât și în formele cu prefixe *rese* *o*⁶⁾ și *disēco* (cf. maced. *disicari*), găsim și următoarele întrebuințări: „Sectus Gallus“, „Gaulois mutilé“ (Hor.); „secare verbere terga“, „entamer le dos à coups de lanieres“ (Tibull); „Sectus flagellis“, „dechrer de coups de fouet (Hor.); „sectae unque genae“, „jouis égratignées par les ongles“ (Hor.); „se-are comes“, „arracher les cheveux“ (Mart.)

1) Cf. S. Pus ariu Etym. W. d. r. Sprache.

2) Dens Țianu-Candrea, Dict. etim.

3) Se aude mai mult *chersica*, fiindcă se întrebuințează în regiunea labialelor al erate, în Muntenia.

4) Cf. și Chirțescu, Grânarii, p. 176 „Fugiți la o parte, diavolilor, că vă piersic, și le arată cleștele dela sobă“. De remarcat că d. Ch. scrie într-o limbă cu un pronunțat caracter dialectal.

5) În Tiktin o. c: *piersică*, prez. *piersic*, Munt. fam. „Idn. fucheln, die Rute kosten lassen, ihm ein paar Hiebe aufbrennen“. Și da exemplele: Rumânu care nu-și piersică copiii de mici, mult păcătuște“ (din Jipescu, Opincarul); „Epigramele. . . făceau să rădă chiar pe aceia cari erau piersica, de verva caustică a Doctorului“. Gion, P. rtr.

6) Cf. W. M.-Lübke o. c.

(Cf. înțelesuri ce se cuprind și în verbele: a bate, zdrobi, omori în bătăi etc.).

Alături a existat și verbul *pêrsêco*, *-are*, care e dat de dicționare ca mai puțin uzitat, dar care n'a putut să aibă decât aceeași întrebuințare, numai cu o unanță mai pronunțată a ideii de „a bate“.

Pîrsec a păstrat accentul normal (*pêrseco*), iar în ce privește poziția lui *r* din *per-* cf. *pierd*, *pierdere* (< *perdere*).

Rutes.

Se întârnește în psaltirile din veacul al XVI-lea și în codicele Voronețean în formele *rutes*, de cele mai multe ori fără *-u* final, de câteva ori cu *-e* și odată cu *-a* la sfârșit.¹⁾

Inseamnă „iar, iarăși“. Cuvântul acesta nu poate fi despărțit ca înțeles de latinul *rursum* (*rursus*). Ca fonetism în lat. vulg. a trebuit să devie **rusum*²⁾, ca și celelalte doua adverbe de aceeași origine: *deosum* (< *deorsum*) și *susum* (< *sursum*) *Rusu(m)* trebuie să devie în rom. *rus(u)*. Dar avem de a face, cred, cu un adverb compus **rusu + item* pentru întărirea sensului, care ar corespunde formelor românești de azi: „așa, iar așa, tot așa“ etc. **Rusuite(m)* a devenit **rusute* și prin metateză *ru-tes(u)*. Formele cu *-e* la sfârșit, fiind mai puține, ar putea să fie greșeli de transcriere.

Țûtur, cioroiu.

Sânt două creațiuni interesante onomatopice. Cel dintâiu se întâlnește în Serbia și Oltenia și cum se poate vedea și din versurile citate la tratarea lui *chepcel*, unde se vorbește de *țûtur* de-alamă, la o fântână, înseamnă tubul, țeava³⁾ prin care curge în continuu apa în jghiab, la o fântâna. Iar *cioroiu* (cules de mine în jud. Cojocna⁴⁾, în satele de langa Huedin)

1) Cf. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiana*, comparata cu celalt psaltiri din sec. XVI și XVII Buc. 1916. și I. Sbiera, *Codicele Voronețean* (glosare)

2) Dicționarele dau un *rusum*, însă ca formă lat. arhaică.

3) Cf. și G. Giuglea și, G. Vâlsan, *Dela Românii din Serbia*, Buc. 1912 p. 11.

4) Este și un nume de izvor, în această regiune, pe lângă muntele Vlădeasa (satul Rogojelul): *Cioroiul Pchinului* (Pînului).

înseamnă „șipot“ — un onomatopeic și acesta — adică un jghebulcț, o scândurică scobită, sau o coajă de copac, sau chiar și numai firul apei ce țâșnește din pământ. De la înțelesul acesta din urmă s'a ajuns la acel de „tub“. *Țătur* este o reduplicare a cuvântului *tur* (țur-țur) care imită murmurul cadențat al apei ce *tûrue* (ori *tûrae*, *țârâe*) din tub sau izvor. Din **tûrtur* unul din cei doi *r* a căzut prin disimilare. Prin extensiune înțelesul s'a dat și „țurțurilor“ pic tonilor ori stropilor ce se formează, prin înghețare iarna, pe diferite lucruri (haine, păr, streășini, crengi e. c.) cf. și Chest. Hasdeu, jud. Tel.orman, XIV, 235: „țuțur l de ghița“). Nu numai pentru apă se poate zice a *țuru* ori a *țurii*, ca iată o altă întrebunțare a acestui verb, de asta dată în sens activ, prinsă în jud. Dambovița: „C'o mână *turlești* [faină] și c'o mână mesteci“)!) Ceea ce înseamnă că lăsa să pice fină din mană, puțină câte puțină (cf. „cu țârâita“).

În Basarabia s'a format iarăși un verb din același cuvânt ce imită sunele lucrurilor ce cad în mici cantități, adică *țur țur*, ori *țar-țâr*. Se zice aclo „*țârțâră*“) cu uoăt“ și „cerne de ploaie“ (cf. mai jos „*ciorioiu*“). „*Țârțâra* cu uoăt“ se zice când cad bobitele mici și solide de zăpadă (un fel de grindină mai afânată), care se chiamă în unele părți „măzărice“ (Ialomița și Brașov) și dacă nu mă înșel, am întâlnit și forma „*țârțăriță*“, care ar fi un derivat din „țâr-țâră.“

De această familie ține, cum se știe, și „o țâr, o țâră“, un sinonim cu „*un pic*“, tot de origine onomatopeică și el.

Cioroiu derivă din a *ciurăi*“) care s'a născut prin imitarea sunetului căderii boabelor prin găurile ciurului, și mai pe urmă s'a extins și pentru a exprima murmurul, *târâitul* apei. Se înțelege că mai sânt și alte derivate în legătură cu formele tratate aci, dar eu am vrut să lămuresc în special pe *țătur*, *țârțâra*, *cioroiu*.

1) Eră vorba de pregătirea mâncării numita „colărezi“.

2) Comunicat — între alți — de d. J. Codreanu, deputat, țaran din Soroca.

3) Cf. Tiktin o. c. și O, Densușianu — I A. Candrea. Dicț. Etim., la forma *ciur*.

A uștă.

Lexiconul de la Buda dă acest cuvânt cu înțelesul de „a căscă” (*uș ezu* v. oftezu“). Cu același înțeles se aude și în ținutul Rodnei¹⁾ și în jud. Romanai²⁾.

Este lat. *oscito*, *-are*, care însemna a căscă. Înțelesul a evoluat puțin, de la „a căscă, a întredesch de gura”, la „a oftă” prin faza „a căscă cu zgomot”, cu obiceiul quasi-oftat, cu care este de multe ori împreunat căscatul. Desvoltarea fonetică s'a făcut astfel: *oscitare* > **ușteta* > *ușta*, prin reducerea lui *e* aton.

Indic. prez. a trebuit să fie **oaștet*, apoi *uștet*, prin schimbarea lui *o* inițial în *u*, supt influența formelor neaccentuate, și apoi *uș'*, *uștez* (cf. Lex Bud.), atras fiind de celelalte verbe de conj. I-a, care au indic. prez. în *-ez*. Cuvântul s'a păstrat în mai multe limbi romanice, ajungând în unele la același înțeles ca și în limba română.

Iată formele pe care le dă dl. Meyer-Lübke o c. *it russare*: log. *rushidare* „schnarchen”, log. *oskidu* „Sch'luchzen”; +*suscitare*: friaul. *soseda* „gahnen”, veneț. *sustar*, obwald. *sušdâ*, friaul. *sustâ* „seufzen”, provens. *suska* „seufzen, schluchzen”.

Păstrarea acestui cuvânt alături de *casca* < lat. *cascare*, de la care n'au rămas urme, decât în italiană și sardă (dialectul logudorez), arată că într'o vreme nu depărtată a fost o destul de mare bogăție de termeni legați de viața fizică sau psihică a poporului român, chiar dacă între acei termeni nu existau decât nuanțe mici subtile de înțeles, cum e cazul și cu *piersică*, de care am vorbit mai sus. Limba română n'a sărăcit așa de mult în ce privește elementele latine, în tot cazul nu așa de repede, cum ne vine une ori să credem, c' după luptă îndelungată cu clementele streine ale atâtor limbi din jurul nostru ce au dat năvala pe alătea-că, politice, etnografice, culturale, comerciale et., cum nu e cazul cu nici una din celelalte limbi romanice, cari au avut to deauna în țările unde s'au vorbit, nenumărate mijloace de rezistență. De acestea limba noastră a fost lipsită aproape total.

G. Giuglea

1) Comunicat de Dl. N. Drăgan

2) Com. de d-șoara F. Florescu, profesoară.